

Cengiz GENÇ¹
ORCID: 0000-0002-7970-1031
Server Sevil AKYÜREK²
ORCID: 0000-0001-6286-8399

COVID-19: KAÇINILMAZ DEĞİŞİM ALARMI! YA İNSAN YA DA İNSAN!

Araştırma Makalesi
Gönderi Tarihi: 07.05.2020

Kabul Tarihi: 03.06.2020

DOI:
Online Yayın Tarihi: 30.06.2020

Özet

Covid-19 pandemisi, içinde bulunduğumuz yıla damgasını vuran ve geleceğimizi de tehdit altında bırakan bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır. Bu çalışma ile genel olarak pandeminin insan ve toplumu, dünyanın gidişatını nasıl etkilediği ve bu durumu nasıl bir bilinç sıçraması ile kalıcı olarak aşabileceğimiz konusunu tartışmaya çalıştık. Dünya genelinde milyonlara varan ölümlere yol açan, sosyal ve ekonomik yaşamı sekteye uğratan bu süreç, tarih itibarı ile bir milattır. Bu milat ile gelen zorlukları birey, ilişkiler, toplum, ülkeler ve tüm dünya genelinde aşabilmek için gerek duyulan şey eski paradigmanın dinamiklerini yeni paradigma olan *birlik bilinci* uyanışını her alanda yaşama geçirerek aşabiliriz. Bu paradigmayı canlı tutup akıllarda derinleştirebilmek için her disiplinde, bireysel, sosyal, ekonomik ve global düzeylerde yeni yöntemler üretmek, plan ve projeleri aktif hale getirmek zaruriyet kazanmıştır. Bu zaruriyetin temelini en başta insanın varlığını sürdürdürebilmesi oluşturmaktadır. Bu nedenle, insanın ve doğanın orijinal değerleri ile uyumlu olan birlik bilinci paradigmasını katıksız bir biçimde yeni düşünsel yapımız, yeni bakış açımız ve eylem biçimimiz haline getirmek birey olarak herkesin ve bütün kurumların, devlet ve ülkelerin birincil sorumluluğudur. Bu bağlamlara ilişkin olarak çalışmamızda, alanında uzman bir akademisyen ile yaptığımız mülakatı da içererek, bakış açılarının zenginleşmesini sağlamayı amaçladık. Çalışmamızda yöntem olarak derleme yöntemi kullanılmış, betimleyici nitelik çerçevesinde görüş bildirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca çalışmayı bütüncü bir nitelikte mülakat yöntemine de başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, insan, toplum, yeni paradigma, birlik bilinci.

COVID-19: UNAVOIDABLE CHANGE ALARM! EITHER HUMAN OR HUMAN!

Abstract

The Covid-19 pandemic emerged as a phenomenon that marked the year we were in and threatened our future. In this study, we tried to discuss the pandemic in general, how it affects the course of the world and how we can overcome this situation with a leap of consciousness. This process, which has caused thousands of deaths worldwide and disrupted social and economic life, is a milestone in history. We can overcome the dynamics of the old paradigm with the awakening of the new paradigm, “oneness consciousness” in every area, in order to overcome the difficulties that come with this milestone in individuals, relations, society, countries and the world. In order to keep this paradigm alive and deepen in mind, it has become necessary to produce new methods at every discipline, at individual, social, economic and global levels, and to activate plans and projects. The basis of this necessity is the sustainability of human existence. For this reason, it is the primary responsibility of everyone and all institutions, the states and countries to make the oneness consciousness paradigm, which is compatible with the original values of human and nature, into our new intellectual value, new perspective and action. Moreover, regarding these contexts, we aimed to enrich the points of view by including an interview with an expert academician in the management and organization field. In this study, we adopted qualitative review method and tried to express point of view within the framework of the descriptive quality. In addition, interview method was also applied as complementary nature.

Key words: Covid-19, human, society, new paradigm, oneness consciousness.

¹ Araştırmacı Yazar Cengiz Genç (İktisatçı), gencturanoglu949@gmail.com, (İktisadi ve İdari Bilimler /İktisat, İstanbul Ticaret Üniversitesi).

² Dr. Server Sevil Akyürek (İşletme: Yönetim ve Organizasyon), s.sevilakyurek@hotmail.com

GİRİŞ

Bu çalışmada, aniden karşılaşılan ve halen yakıcı bir şekilde yaşanan pandemi sürecinin insan ve toplumu, dünyanın gidişatını nasıl etkilediği ve bu durumu nasıl bir bilinç sıçraması ile kalıcı olarak aşılacağı konusu tartışılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle pandemi yaratan virüs hakkında bilgi verilmiş ve daha sonra bu pandeminin tarihte yaşanan diğer pandemilerle olan ortak yönlerine ve nasıl farklılaştığına işaret edilmiştir. Genel olarak dünyada ve ülkemizde neler yaşandığı ve gelecekte insanlığı ne gibi sorunların beklediği ve bunların nasıl bir bilinçle aşılacağı konuları bireysel, ilişkisel, örgütsel ve global düzeylerde ele alınarak tartışılmıştır. Çalışma, ayrıca bir uzman ile salgın öncesi ve salgın sonrası mikro, mezo ve makro düzeylerde karşılaştırmayı temel alan küresel salgının yapısal etkileri hakkında bir uzman ile görüşmeyi de içermektedir.

1. KORONAVİRÜS

Tarihte yaşanan salgınların ilki olmasa da yaşadığımız bu bilgi ve teknoloji çağında "ironik" bir şekilde insanlık, dünyayı devasa bir durumda tehdit eden bir pandemi ile karşılaşmış durumdadır. Pandeminin adı: Covid-19. Yeni bir koronavirüs türü olan bu virüs, ilk olarak Aralık 2019'da Hubei eyaletindeki Wuhan şehrinde tespit edilen ciddi akut solunum sendromuna neden olan bir solunum hastalığıdır (Fauci vd., 2020; Gentile ve Abenavoli, 2020). Semptomlar ateş, öksürük, boğaz ağrısı ve yorgunluk gibi grip benzeri semptomlar ve nefes darlığı olarak ortaya çıkmaktadır. Hayvanlarda da görülebilen koronavirüslerin yanında insan koronavirüsleri 1960'larda soğukalgınlığı olan hastalarda keşfedildi ve insan koronavirüs 229E ve OC43 olarak adlandırıldı. (Geller vd., 2012). 2003 yılında ise SARS-CoV, 2004'te HCoV NL63, 2005'te HKU1, 2012'de MERS-CoV ve 2019'da SARS-CoV-2 dahil olmak üzere diğer insan koronavirüsleri tanımlanmıştır. Bunların çoğu ciddi solunum yolu enfeksiyonlarına neden olmuştur (Zhu vd., 2020).

Virüsün adı Latince'de "taç" veya "çelenk" anlamına gelen "korona" kelimesinden türetilmiştir. Virüsün enfektif formunda mikroskobik olarak görülen bu morfoloji, virüsün yüzeyindeki proteinler olan viral sivri okçuklar (peplomerler) (Khan vd., 2005), elektron yoğun kabuk olan bir zar (Shou vd., 2016), zarın içinde RNA genomuna bağlanan bir nükleokapsid bulunmaktadır (Zhu vd., 2020). Covid-19 virüsünün yaşam döngüsü, insan hücrelerine viral sivri uçları ile bağlanması, daha sonra aktivasyon ve füzyon insan hücrelerine giriş gerçekleşir (Goldsmith vd., 2004).

1.1. İnsan Koronavirüsleri

Günümüze kadar yakın tarihimizde üç tip koronavirüs salgını yaşanmıştır.

- SARS (Severe Acute Respiratory Syndrome): Asya'da 2003 yılında başlamıştır ve akabinde dünyanın başka yerlerinde vakalar patlak vermiştir. Virüs resmî olarak SARS koronavirüsü (SARS-CoV) olarak adlandırılmıştır. Bu virüse 8.000'den fazla insan enfekte olmuş ve yaklaşık yüzde onu ölmüştür (Neuman vd., 2011).

- MERS (Middle East Respiratory Syndrome): İlk olarak "Novel Coronavirus 2012" adı verilmiştir. Daha sonra resmî olarak MERS-CoV olarak adlandırılmıştır (Corman vd., 2018). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) nün 28 Eylül 2012'de yaptığı açıklamada virüsün kişiden kişiye kolayca geçmediği belirtilmişse de (Charlton vd., 2018) Fransız Sosyal İşler ve Sağlık Bakanlığı tarafından 12 Mayıs 2013 yılında Fransa'da ve Tunus Sağlık Bakanlığı tarafından insandan insana geçme vakası olduğu açıklanmıştır (Monto vd., 2020). Buna rağmen, virüs bulaşan çoğu insan, virüsü yaymadığı için virüsün insandan insana yayılmakta zorlandığı görülmektedir. Ayrıca, 30 Ekim 2013 itibariyle Suudi Arabistan'da 124 vaka ve 52 ölüm meydana gelmiştir. Aralık 2019 itibariyle, laboratuvar testleri ile 851'i ölümcül olan ve ölüm oranı yaklaşık % 34.5 olan toplam 2.468 MERS-CoV enfeksiyonu vakası doğrulanmıştır (Wang vd., 2020)

- KOVID-19 (Coronavirus Disease): Aralık 2019'da, Wuhan, Çin'de baş gösterdiği bildirilen salgın, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından takip edilmeye başlanmıştır. Huanan Deniz Ürünleri Toptan Satış Pazarı'ndan ortaya çıktığı söylenen salgının bazı araştırmacılar tarafından bu pazarın insanlara orijinal viral bulaş kaynağı olmayabileceği de öne sürülmüştür. Bunun yanında, virüsün ortaya

çıkması ve yayılması konusunda çeşitli komplo teorileri de ortaya atılmıştır. 22 Nisan 2020 itibariyle, covid-19 pandemisinde en az 179,881 doğrulanmış ölüm ve 2,585,515'den fazla doğrulanmış vaka bulunmaktadır. Wuhan'da baş gösteren covid-19, grup 2B'den SARS-CoV'ye yaklaşık %70 genetik benzerliğe sahip yeni bir betakoronavirüs olarak tanımlanmıştır (Hui vd., 2020) Virüsün yarasal koronavirüsüne %96 benzerliği vardır, bu nedenle yarasalardan da kaynaklandığından şüphelenilmektedir (Eschner, 2020). Salgın, birçok ülkede seyahat kısıtlamaları ve ülke çapında kilitlenmelerle sonuçlandı. Şu andan sonra da akibetin ne yönde seyredeceği ancak tıbbi çalışmalar yoluyla daha açıklık kazanabilir.

2. TARİHTE PANDEMİLERİN ETKİLERİ

Güncel olarak yaşadığımız bu pandeminin çıkış noktasını başka bir başlık altında tartışmak mümkündür. Ancak bu çalışmada odaklanılan mesele covid-19 pandemisinin insan ve toplum için ne anlama geldiğini ve bundan sonraki süreçte bizleri nelerin beklediğini tartışmaktır. Pandemilerin geçmiş tarihteki izlerine bakacak olursak, milattan sonra 6. yüzyıldan başlayıp 8. yüzyıla kadar devam eden Jüstinyen vabası, 14. yüzyılda veba salgınının, 15. yüzyılda sıtma, humma kolera ve çiçek hastalığı salgınlarının, 18. yüzyılda sarıhumma ve tifüs epidemisinin, 19. yüzyılda kara veba ve sığır vebası ve adını burada sayamayacağımız daha birçok pandemik salgınların insanlığı acımasız derin gerçeklerle yüzyüze bıraktığını ve aynı zamanda büyük dönüşümlere yol açtığını görmekteyiz. İçinde bulunduğumuz dönemde bütün dünyayı saran covid-19 salgını ise halen dünya çapında etkisini göstermeye devam etmektedir. Pandemi baş gösterdikten itibaren her salgında olduğu gibi yayılmanın artışında insan faktörü en büyük etken olmuştur. Ülkeler çeşitli seviyelerde önlemler almaya çalışmaktadır. Karantinalar, sokağa çıkma yasakları, tıbbi araştırmalar ve tedbirler başta gelen önlemler arasındadır. Dünya çapında yaşanan vaka ve vefat sayıları ve sayılarının milyonlara ulaştığı bilinmektedir.

Tekrar tarihi geçmişe dönecek olursak, 6. yüzyılda Roma imparatorluğunda başlayan Jüstinyen vebası dünya nüfusunun yaklaşık yarısına eşit sayılabilecek 30 milyon ile 50 milyon arasında insanın ölümüne yol açtığı düşünülmektedir. İmparatorluğun zayıflaması ile birlikte Bizans'ın diğer medeniyetlere ait topraklarının Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Asya bölgelerinde bulunan bu medeniyetlere geri vermesi gerçekleşmiştir. Bunun yanında Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu'nu birleştirme çabaları, Jüstinyen de veba yoluyla öldüğünden dolayı sonuçlanmamıştır. Ardından, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile birlikte "Karanlık Çağ" adı verilen Orta Çağ başlamıştır.

14. yüzyılla birlikte tekrar gelen hıyarcıklı veba salgını, Avrupa'nın çöküşüne neden olmuş, yaklaşık 25 milyon insanın ölümüne yol açmıştır. Avrupa nüfusunun 1347'lerdeki seviyeye ulaşması yaklaşık 200 yıl almıştır. Çoğunlukla köylülerin ölümüyle ortaya çıkan pandemi, toprak sahiplerinin işgücü kaybı yaşamasını da beraberinde getirmişti. Çıkışı Asya'da özellikle Çin'de meydana geldiği düşünülen bu salgının bu bölgelerde de Avrupa'da yaşamını kaybeden insan sayısından daha fazla sayıda ölüme yol açtığı da bilinmektedir. Nüfus çok azaldığı için hayatta kalanların yaşam standartlarının artması köleliğin düşüşüne önayak olmuş, parçalanmaya başlayan feodal sistemle birlikte Batı Avrupa ticaret odaklı bir sisteme geçiş yaptı. Ardından sanayileşme ile birlikte makineleşmenin önemi arttı. Böylelikle salgının Batı Avrupa emperyalizmini cesaretlendirdiği de baskın görüşler arasındadır. Ayrıca, o döneme kadar tehlikelerinden kaçınılan deniz yolculukları veba salgınından meydana gelen çok sayıda ölümlerden kaçış olarak görülerek uzun deniz yolculukları ve keşiflerin başlangıcını sağlamış ve Avrupa'nın sömürgeciliğinin gelişmesine destek olmuştur.

15. yüzyılda sıtma, humma, kolera gibi hastalıkların pandemiye dönüşmesinin başlangıcında Avrupalıların Amerika kıtasına ilk geldiklerinde (1492) bir dizi hastalık getirmeleri etkili olmuştur. Örneğin, çiçek hastalığı Amerika'da nüfusun %90'ına yaklaşan 20 milyon kişinin ölüne yol açmıştı ve bu durum Avrupalılar'ın atıl kalan alanları sömürgeleştirmelerinin hızlanmasını sağlamıştı. Salgınla birlikte artan işgalcilik küresel ekonominin tarihini yazmaya başlıyordu. Latin Amerika'dan altın ve gümüş gibi değerli madenlerin ele geçirilmesi İspanyol İmparatorluğu'nu yükselen enflasyonla vurmuştu. Meydana gelen hasar devasa sayılarda ölümlerin, toplumsal ve ekonomik değişimlerle kalmamış, doğaya da büyük ölçüde yansımıştı. Boş kalan alanlarda bitki örtüsünün değişimi, ağaçlar ve

bitki örtüsü haddinden fazla büyümesi havadaki karbondioksit miktarında azalmaya yol açmış ve bu durum dünyadaki birçok bölgede sıcaklığın düşmesini gündeme getirmişti. Güneş aktivitelerinin ve volkanik hareketlerin azalışa geçmesini beraberinde getirdiği için, bilim insanları bu dönemi “küçük buz çağı” adı verilen dönemin başlangıcı olarak görmekte-dirler.

18. yüzyılda başat olan sarıhumma ve tifüs salgınları ABD’de on binlerce insanın ölümüne yol açmıştı. 1793 ilkbahar mevsiminde Haiti köle ayaklanması sırasında bir kısmı köle olan sömürge mültecilerinin Philedelphia limanına gelmeleri aynı zamanda sarıhumma salgınının başlangıcı olmuştu. Mültecilerle gelen sarıhumma virüsü ve buna yol açan sivrisinekler, tıbbi olarak salgının nedeni olduğu anlaşılammıştı, ancak yaşanan don olayı ile birlikte sivrisinekler öldüğünde hastalık da son bulmuştu. Bundan önce başkan Washington da dahil olmak üzere 20bin civarında insan, Philedelphia şehrini terketmişlerdi. 1801’de Avrupalı sömürge güçlerine karşı çıkan isyanlarla birlikte, Haiti yönetimi değişmiş, Fransa işbirliği ile Toussaint Louverture başa geçmişti. Ardından Napoleon Bonaparte’ın, adanın kontrolünü bütünüyle zaptetmek için onbinlerce askeri Haiti’ye göndermesiyle birlikte başlangıçta güçlü oldukları savaşın gidişatını değiştiren şey sarıhumma salgını olmuş ve Fransa’ya geri dönebilen 3bin kişinin dışında yaklaşık 50bin asker, subay, doktor ve denizci hayatını kaybetmişti. Akabinde Napolyon Haiti’yi terk etmekle kalmayarak Kuzey Amerika’daki hedeflerinden de vazgeçmiş, hatta 2 milyon kilometre kareden daha büyük olan “Louisiana Alışverişi” olarak bilinen araziyi ABD yönetimine satmıştır.

19. yüzyıl kara veba salgını aslında geçmiş yüzyıllarda da birçok kez baş göstermiş olan ve insanlığın en çok zarar gördüğü ve korkulu rüyası olan salgın türüdür. Adının kara veba olması derinin altında kanamalar olmasından dolayı siyah renge dönüşmesinden dolayıdır. Fare, pire ve insan yoluyla yayılan salgının Çin ve Orta Asya’dan başladığı, 1347’de Kırım’da bir Ceneviz ticaret merkezini kuşatan Moğol ordusunun vebalı cesetleri mancınıklarla kentin içine atmasıyla Avrupa’ya taşındığı iddia edilmektedir. Salgın Avrupa’nın nüfusunun azalmasında şiddetli bir etki göstermiş ve sosyal temellerin değişimine de yol açmıştır. Roma Katolik Kilisesi üzerinde ağır etkileri olan veba ile birlikte en çok Museviler, Müslümanlar, yabancılar ve dilencileri kapsayan azınlıklar üzerinde zulümlere neden olmuştur. 19. Yüzyıl Osmanlı döneminde de -adına kara ölüm de denilen- kara vebadan dolayı zor koşullar yaşandığı bilinmektedir. Orhan Gazi’nin veba nedeniyle 1360’lı yıllarda vefat ettiği ve ayrıca Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’da salgın olması nedeniyle şehirden ayrılıp sefere çıktığı ve yine vebadan kaçabilmek için Balkanlar’da ordusuyla şehirleri dolaştığı bilinmektedir (Lowry, 2003). 18. yüzyılın başlarında alınan önlemler yetersiz kalsa da daha sonraki yıllarda alınan tedbirlerin durumun ciddiyetini azalttığı ve 1840’lı yıllarda salgınların şiddeti ve yaygınlığı azalmaya başlamıştır (Ayar vd., 2017). Sağlıkçılar farelere karşı önlem alınması yoluyla vebanın kökünü kazınabileceği yönünde çalışmalar yapmaktaydılar. Bu konuda Meclis-i Umur-ı Sıhhiye ve Hıfzısıhha-i Umumi Komisyonu hayata geçirilmesi yönünde önemli kararlar almışlardır. Sonuç itibarı ile ticaretin canlılığı azalmış, vilayetlerin ekonomisi gerilemişti. Günlük geçimini karşılayamayan bir çok halk kesimleri açlıkla karşı karşıya kalmışlar, ekmek fırınları dahi yağmalanmıştı.

Özetle, yüzyıllardan beri dünya çapında yaşanan salgınlar, milyonlarca insanın yaşamını kaybetmesi, açlık ve kıtlık içinde kalmasının yanı sıra, tarihte özellikle Batı Avrupa ülkelerinin dünyada birçok bölgeyi sömürge altına almalarını da kolaylaştırmıştır. Salgın hastalıkların aslında insanlık tarihinin hemen her döneminde damgasını vuran önemli bir etken olduğu açıktır. Geçmiş dönemlerde de bu enfeksiyonel hastalıkların kültürler üzerinde sıradışı etkiler yaratan düşman saldırıları olduğu yönünde yapılan yorumlar mevcuttur. Buna William McNeill’ in 1976 da yayımlanan Musibetler ve İnsanlar (Plagues and People) kitabını örnek vermek yerinde olacaktır. Birçok tarihi dönemin bitişi ve başlangıcının tarih sahnesinde yerini alması rolünü oynayan dünya çapında yaşanan bu salgınlar, sahneden henüz çekilmeyerek günümüzde de birçok dinamiğin akışını değiştireceği düşünülmektedir. 2019 Aralık ayından bugüne kadar hızla dünyadaki hemen her ulustan halkları tehdit eden, insanların evlere kilitli kalmalarına yol açan ve akibeti de çok net bir şekilde bilinmezlik içinde olan güncel pandeminin insanı, doğayı, ekonomik sistemleri, örgütleri nereye sürükleyeceği, dinamikleri nasıl değiştireceği düşünen herkesi kaygı ve merak içinde bırakmaktadır.

3. DEVAM EDEN COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİ

Covid-19 tarih sahnesinde güncel olarak rolünü oynarken, sürecin çok boyutlu seviyelerde etkilerini halen yaşamaktayız. Neler yaşandığına bir göz atmadan önce bu sürecin oluşumu konusunda bilimsel bir bakış açısına sahip olmak istersek, eski paradigmalardan değişiminde ve yeni paradigmalardan oluşumunda anomalilerin fonksiyonunu açıklayan Khun'a atıf yapmak sürecin anlamını ve derinliğini kavramamızda aydınlatıcı olacaktır. Bilindiği üzere, Thomas Khun paradigma değişimini kısaca şu şekilde açıklamaktadır: Özellikle Popper'ın "bilim ve çarpık bilim" konusuna yeni bir bakış açısı getiren T. Khun için gerçek bilimin ne olduğunu anlamak da yine bilimin tarihsel gelişimi içinde saklıdır. Ayrıca, Khun'un "olağan bilim"i var olan/süregelen paradigmaya hizmet eden bilimdir. Olağan bilimin içerdiği olgular, verili paradigmaya aittir ve bu kuramlar çerçevesinde öğreticidir. Yine bu çerçevede tahminde bulunur ve ampirik çalışmalarla desteklenir (Khun, 1970). Olağan bilim her ne kadar sıkı bir şekilde bağlı olsa da ve hatta içinde yarattığı bulmacalarda yoğunlaşsa da verili paradigmadan kopuşu tarihsel devrimin içerisinde ve birdenbire meydana gelir. Çünkü bilim daha önceki bileşenleriyle açıklayamayacağı buhran ve kriz yaşatan adına anomali denen ve eski araçlarla tanımlanamayacağı olgularla yüz yüze gelinen bazı özel dönemlerden geçmektedir. İşte "paradigma değişimi" eski paradigmanın yıkıma uğrayarak daha önce kendini biriktiren ve açığa çıkan yeni olguların açıklanabilmesi için yeni paradigmanın yerini almasıyla temellenir (Khun, 1970).

Bizler de şimdiye kadarki paradigmanın- yani içinde bulunduğumuz toplumsal ve ekonomik modelin- doğruluğunu kanıtlamaya çalışırcasına modelin kendini sürdürebilmesi için yarattığı dinamikleri sürdürme çabası içine girdik. Kâh hızlı teknolojiye şirketlerin daha fazla kâr etmesi için ayak uydurarak nefes alamayacak denli bir yaşam temposuna giriştik. Kurgulu olan modelin ayakta kalmasını sağlayabilmek için doğayı, iklimi, hava kirliliğini görmezden geldik. Dahası kutuplara ayrılarak geri dönülmez savaşları kıvılcımladık, ülkeler ve bölgeler bazında. Halklar, birbirleriyle bir derdi yokken karşı karşıya gelip birbirlerini öldürdüler. Başlı dönmüş kârlar peşinde koşan kapitalist girişimcilerle, evsiz ve aç insanların artan sayısının ironik gerçekliği işte bizlere evrensel olarak yaşamın çarpıklığını ve asıl olması gerekenin içten içe büyüüp nesnel olarak kendini dayatacağını, Khun'un paradigma dönüşümünün gibi toplumsal süreçte de sahnede yerini alacağını işaret edebilir. Doğa yasalarının işleyişine benzer süreçlerin sosyal süreçlerde de işlediğini bildiğimiz gibi önceki döngü kökten değişime uğrayarak sosyal değişimlerin kaçınılmaz gerçeklik haline gelebileceğini düşünmek geleceğe bakış açımıza derinlik katabilir. İşte bu noktada yukarıda bahsettiğimiz gibi bir önceki paradigmanın değişiminin kuluçkası olan anomaliler toplumsal ve ekonomik yapıların değişiminde, yeni paradigmalardan oluşumunda rol oynayan etkenler olarak görülebilir. Ayrıca anomalilerin etkilerine göre yeni oluşan paradigmanın dinamiklerinin de o derece farklılık göstereceği ifade edilebilir. Aslında bu yaşanan covid-19 pandemi süreci, ismi ve yaşanan çağ farklı olsa da, geçmiş tarih sahnelerinin değişim temellerini bizlere ister istemez anımsatmaktadır. Nasıl feodalitenin yıkılmasında, sömürgeciliğin yayılmasında, ticaretin ve kapitalizmin temellerinin atılmasında, modern teknolojiye kucak açan gelişmelerin sahneye çıkmasında, tıbbın ve bilimin yeni buluşlara artan bir şekilde çaba harcamasında katalizör olmuş ve kaderini tayin etmiş olan geçmiş pandemik salgınlar paradigmatik değişimde anomali olarak rol almışsa günümüzde yaşanan covid-19 pandemisi de aynı özellikleri taşımaktadır. Dolayısıyla, yine insanların hayata bakış açısında ve yaşam şekillerinde kalıcı değişimlerin meydana gelmesi, sosyal ilişkilerin ve hatta kültürel değişimlerin yaşanması, yeni ekonomik sistemlerin kaçınılmaz bir şekilde gündeme damgasını vurması, global anlayışların insan ve doğanın sürdürülebilirliği konusunda daha derin ve korumacı tedbirler çerçevesinde odaklanması, sivil toplum örgütlerinin daha köktenci ve aktif rol alması, ekonomik dengelerin kökten değişime uğraması ile örgütsel vizyonların ve amaçların da eskiyi terk ederek bu bütünlük içinde yeniden çerçevelenmesi yeni paradigmanın muhtemel dinamikleri arasında olması beklenmektedir. Bu açıkladığımız çerçeve iyimser bir tahmin olmaktan öte, akıl fonksiyonunu sağduyulu bir şekilde kendi türünü yok etmek yönünde kullanmaması düşünülen insanın yapması gerekenlerdir. Aksi durumda, insan doğa ile birlikte kendi türünü de yok etme tehlikesi ile karşı karşıyadır ve bu tehlikenin boyutları da hızla ivmelenebilir.

Sürecin nerede başladığı konusunda tarihsel olarak bir döneme işaret etmek gerekirse, tıpkı daha önceki toplumsal ve ekonomik sistemlerin çöküşü ve yeni başlangıçları gibi, şu an içinde yaşadığımız sosyoekonomik sistemin başlangıcına odaklanmanın tarihi akış ile uyumlu olacağını düşündürmektedir.

Hızlı yaşam temposunun ve bilişim çağında iletişimin akışının ve hatta nesnelere internetinin etkili olduğu bu çağda insanın kendine yabancılaşması, doğadan kopuşu, emeğin yarattığı değerlerin kapital değerleri elinde tutanlar için katmerleşerek fırsatlar yarattığı ve bunu insanlar, örgütler ve ülkeler düzeyinde global olarak yaşadığımız çağda içten içe büyümekte olan yeni paradigma neydi? Bilim o kadar geliştirse ve bilimin paradigmatik değişim yapısını da açıklayabildiysek bu yeni paradigmanın tohumları atılırken sonumuza yaklaşmanın senaryosunu yazarcasına neden seyre daldık? Bu paradigma değişimine toplumsal ve ekonomik yaşamı, insanın değerlerini yaşayış biçimini göz önünde bulundurarak yorumladığımızda tarih sahnesinde yeni bir milat vuku bulmuştur diyebilir miyiz.

Nesnel bir zorunluluk olmaksızın eski paradigmanın sürdürülmesine devam etmek isteyen aktörler ve dinamikler tutucu olmaya devam edecektir. Ancak içten yanan motor ise yeni paradigmadır ve kimyasal enerjinin mekanik enerjiye dönüşümü gibi sosyal gündemin akışını sağlar. Bu enerji dönüşümünde atıklar sistemden uzaklaştırılır ve belli bir mekanizma ile hareket meydana gelir. Güncel olarak geldiğimiz noktayı bu analogi ile ifade edebilirsek, şimdiye kadar süregelen paradigmanın yerini yeni paradigmaya bırakabilmesi için bu sürecin ilerlemesinde atık durumundaki bir takım artık insanlığın önünde engel yaratan eski dinamikler açıkça belirlenip insanlık ve doğanın sürdürülebilirliği için zaruri olanlarla yer değiştirmesi gerekmektedir ki böylece yaşam süreci olağan akış da devam edebilsin. Tarihsel süreçlerdeki pandemilerden bahsettik ancak güncel yaşanan süreç ile geçmiş pandemik süreçler arasında çok önemli bir fark şu olabilir; şayet günümüzde yaşanan bu anomalinin boyutlarını gerçek anlamıyla kavrayamazsak ve hâlâ eski paradigmanın gözlükleriyle bakmaya devam edersek, ülkeler birbiri ile hesaplaşma anlayışında bakış açıları sergilerse, küçücük bir kıvılcım ile de olsa insanlık ani ve hızlı bir şekilde yok olma tehdidi ile karşılaşabilir. Bütün dünya ve siyasi çevreler, ülkeler bu ayrımın önemini çok iyi bir şekilde kavramak ve her adımında eyleme geçirmek durumundadır. Olmazsa olmaz olan bir sürece girilmiş olduğunun bilinci ve sorumluluğunda politikalar üretmek, birlik bilinci içinde sosyal ve ekonomik projeler geliştirmek, insan yaşamını tehlikeye atacak olan her türlü bakış açısından feragat etmek, ekolojik dengeyi koruma çabalarının birincil önem kazandığı bir dünya tablosunu görmek dünyayı ileriye taşıyabilir. Artık ülkeler ve karşılıklı çıkarları değil, şirketler, holdingler, karteller ve tröstlerin büyüme politikaları değil, ırk, din, dil, cinsiyet ayrımcılığı değil, sadece ve sadece temel olan insan, doğa, ekoloji ve insana özgü değerler doğrultusunda alınacak olan kararlar ve bunların uygulanması insanoğlunun ve doğanın ayakta kalmasını sağlayabilir.

4. YÖNTEM

Çalışmamız nitel yöntem perspektifi olarak tanımlayıcı nitelikte bir derleme makalesidir. Ayrıca destekleyici biçimde mülakat tekniği de kullanılmıştır. Yaşanan covid-19 pandemi sürecinin dünya üzerinde başta insan sağlığı olmak üzere sosyal ve ekonomik açılardan köklü farklılıklara yol açan bir olgu olduğu için daha çok betimleyici bir yöntem kullanmanın konuya genel itibarı ile açıklık getireceği düşünülmüştür. Bunun yanında, uzman bir akademisyen ile gerçekleştirilmiş olan mülakat ile çalışmanın açıklayıcı niteliğine katkıda bulunulmaya çalışılmıştır. Mülakat, pandemi sürecinin yarattığı tehditlerden dolayı görüşmecilerle online görüşme yoluyla yapılmıştır.

5. TARTIŞMA

5.1. Covid-19 Pandemi Sürecinin Sosyal Etkileri Hakkında

Bu süreci sosyal ve ekonomik anlamda genel hatlarıyla mikro, mezo ve makro olarak üç boyutta inceleyebiliriz. Mikro boyutta insan, varlık ve birey olarak neden ve nasıl bu noktadadır ve nasıl bir perspektif izlenmelidir? Mezo boyutta insan-insan ilişkileri, birey-toplum, birey-örgüt ilişkileri ve son olarak makro boyutta ülkeler, devletler, ekoloji, politikalar ve uygulamalar hakkında tartışmak mümkündür.

5.1.1. Varlık ve Birey olarak İnsan

Fiziksel bir varlık olmanın yanında insan aynı zamanda sosyal ve felsefi bir varlıktır. İnsanın birey ve sosyal bir varlık olarak kendisini tanımasının derecesi, belirsizlikle nasıl baş edeceği konusunda etkili olacaktır. Birey olarak “ben kimim?” sorusunu sormak ve bu soruya doğru cevaplar bulabilmek, insanın kendine yabancılaşması konusunda farkındalık kazanması ve bu idrak ile insan yaşamının sürdürülebilirliğinin dayanıklı hale gelmesi söz konusu olabilir. “Ben kimim” diye sordumuzda, bunu

fiziksel düzeyde anlamak nispeten daha kolay olabilir. Nitekim, insanın fiziksel varlığına ve sağlığına hizmet eden dinamikleri geliştirmek için sosyal ve bilimsel çabalar mevcuttur. Oysa ki sosyal bir varlık olan insan, verili yaşam standartları içinde sistemin işlemesi için mekanizmanın bir parçası olarak görüldüğünde insanın varlık amacı ve nihai hedefleri ile çelişki yaratan ve bu noktada yaşamın sürdürülebilirliğine tehdit oluşturan bir durumla karşı karşıya kalabiliriz. Tartışmamızı covid-19 çerçevesine taşırsak, çıkış nedeni her ne olursa olsun, biyolojik varlık olarak insanla aynı seviyede titreşime geçerek, insanın hücrelerine nüfuz eden bu virüs, içindeki RNA yazılımıyla insan hücrelerindeki RNA yazılımlarına taşıyıcılık ve yeniden transkript etmesi aslında biyolojik seviyede olan bu buluşmanın ve etkileşimin insanın psikolojik ve enerji düzeylerinde de titreşimlerin virüs ile uyum içinde olduğunu göstermektedir. Çünkü fiziksel hastalıkların aslında önce duygu ve enerji bedeninde bir süreç yaşayarak, bu düzeylerde çözülmemeyen sorunların en son olarak fiziksel bedene aksettığını bilmekteyiz (Karaaslan, 2016; Hunt, 2000). Bu noktada, insanın psikolojik sermayesinin (Luthans vd., 2006) – özellikle pandemi sürecinde çok daha ihtiyacımız olan- insanın pozitif duyarlılıklarının gelişmiş olmasının önemini göz önünde bulundurmak, bulunduğumuz noktaya gelmemiz ve bundan sonra da nasıl bir perspektif içinde olmamızın fayda sağlayacağı konusunda doğru yaklaşımlardan biri olabilir. Psikolojik sermaye (PS), temelde kim olduğumuzu ve ne olmayı amaçladığımızı kapsamaktadır ve ekonomik, sosyal ve bilgi sermayelerinden ayrılmaktadır (Luthans vd., 2004). PS' nin boyutlarından biri olan *öz-yeterlilik* bireyin çetin görevlerde bile başarıya çabası içinde olacak güveni taşıması olarak açıklanır. İkinci boyutu olan *iyimserlik* ise başarıya olan inancın, düşüncenin pozitif olması; üçüncü boyut olan *umut*, hedeflere ulaşmada gösterilen azim ve yöneliş; dördüncü boyut olan *psikolojik dayanıklılık*, sorunlarla iç içe olduğunda hedefe ulaşmak için ayakta kalmak ve toparlanabilmektir (Luthans vd., 2007). Şimdiye kadar insan sisteme hizmet eden bir öge olarak var olduğundan kendine yabancılaşan bir varlık olarak öz-değerlerinden de uzaklaştığı için psikolojik sermayesini de sistemde bir parça olarak ayakta tutabilmek için kullanmış ve bu yönde geliştirmiş olsa da, geldiğimiz noktada artık insan neslinin ayakta kalması ve kendisini koruması için geliştirmesi yeni perspektife, diğer bir deyişle yeni paradigmaya daha uygun düşecektir. Öz-yeterliliğimiz yaşamda insana ait olan, insanı kendine yabancılaştırmayan unsurları aktifleştirmede varlık bulmalıdır. Faaliyet gösterdiğimiz alanların bir parçası olarak değil de sadece insanın refah ve esenliği için faaliyet gösteren yapılarda kendini hem içinde bulunduğu anda hem de gelecekte var eden insan olarak öz-yeterliliklerimizi geliştirebilmeliyiz. Ayrıca, yaşadığımız an ve gelecek için insan nesli adına pozitif bir bakış açısına sahip olabilmemiz psikolojik sermayemizi güçlendirecektir. Yaşanan süreçte – aslında geçmişin birikimi ile gelen bir nokta olarak da düşünürsek- pozitif düşünmemiz için yaşamla ilgili bütün dinamiklerin insana hizmet etmesi doğrultusunda akli inancımızı geliştirebiliriz ki bu da olumlu bir bakış açısı sağlamamıza destek olabilir. Pandemi sürecinde alınan sağlık önlemleri, Covid-19' u yenmeye karşı geliştirilen tıbbi çalışmalar bizi şu an için pozitif düşünmeye yönlendirebilir. Covid-19 ile gelişen korku, kaygı psikolojisini yenebilmenin antidodu bilgi ve güvendir diyebiliriz. Belirsizliği aşacak bilgiye ulaştığımızda, yaşamımızın tehlike altında olmadığını anladığımızda, gelecekte varlığımızın bekâsı için endişe duymuyorsak, elbette daha umutlu oluruz ve bu da psikolojik dayanıklılığımızı artıracaktır. Bütün bunlar için biyolojik ve sosyal bir varlık olan insanın çevresini saran dinamiklerle uyum içinde olması gerekir. Dahası, insanı çevreleyen bu dinamiklerin insanın bekâsı için sadece madde dünyası ile değil, öz-duygu ve öz-değerleri ile de örtüşmesi, uyum içinde olması gerekir. Covid-19 pandemisini bir alarm olarak göz önünde bulundurduğumuzda, insanın bekâsı için bu dört boyutu içeren ve şimdiye kadar edinilen küresel bakış açılarını bir yana bırakarak yeni düşünsel gözlüklerle yeni yöntemler keşfetmeliyiz. Bu konu ile ilgili olarak *birlik bilinci* hakkındaki düşüncelerin ne olduğunu hatırlamak için aşağıdaki açıklamanın faydalı olacağını düşünüyoruz.

Birlik Bilinci

Birlik bilinci dünya üzerinde yaşayan canlıların ve elementlerin birbirleriyle sıkı sıkıya bağlantılı olduklarını ve bir organizmadaki ya da varlıktaki değişimin bütün canlıları etkilediğini ifade eder. İnsan birey olarak kendisini var ederken öncelikle diğer insanlara, canlılara, doğaya, iklime karşı sorumludur. Bireylerden oluşan toplulukların ve daha sistemli bir şekilde toplumun da aynı şekilde yaklaşımları, tutum ve davranışları, kendisini var etme şekli de bu sorumluluğu birebir taşımaktadır. Ülkeler, devletler, kurumlar, örgütler hepsi farklı biçimlenmeleri içerseler de faaliyette buldukları, insan

yaşamını direk olarak etkiledikleri için yaşayan bir organizmadırlar. Bu nedenle, aynı şekilde insana, doğaya ve her türlü çevreye karşı sorumlulukları vardır. Bu sorumluluktan kasıt, yasal çerçevelerle belirlenen uyulması gereken, uyulmadığı takdirde yasal yaptırımları olan sorumluk değildir. Nasıl insan, içten gelen bir şekilde kendisine ve kendi soyuna, diğer canlılara ve doğaya karşı sorumluluk duyuyorsa, aynı şekilde insan yaşamını etkileyen büyüklü küçüklü bütün yapılanmalar da “birlik bilinci” çerçevesinde olmazsa olmaz bir şekilde bu sorumluluk bilincini düşünsel olarak taşımalı ve bütün edinimlerinde bu çerçevede yol almalıdır. İnsan ve doğanın devinimleriyle uyum içinde olmalıdır ki sürdürülebilirlik iki yönlü sağlanabilsin. Ancak bu noktada, şimdiye kadar çevre, doğa ve insanın orijinal özellikleriyle çelişki içinde süregelen bir paradigma ile hareket edildiği için, bu çarpık olarak içselleşmiş durumun değişmesi de bir süreç olacaktır. Bu sürecin başlangıcı ise ancak bu durumu gerçek anlamıyla idrak etmek ve ayrıca gönüllü ve istekli bir şekilde katılım sağlama çabalarıyla desteklenecektir. İnsan birey olarak bunu algılamadıkça ve kurumsal düzeylerde de bu idrakın yansımaları aktif olarak hayata geçmedikçe, birlik bilincini sağlamak diye bir durum da söz konusu olmayacaktır. Aslında şimdiye kadar belirli seviyede tartışılan birlik bilinci yeni ortaya atılmış bir kavram değildir. Önemi, şu anda insan ve toplumun global anlamda bu bilinç seviyesinde etkileşim ve iletişim kurarak sorunlara çözüm üretme girişmesi gerektiğinden kaynaklanmaktadır. Eski gözlüklerimizi çıkarıp, yeni paradigmanın yani “birlik bilinci” nin gözlükleriyle insan yaşamının dinamiklerini yeniden kurabilme yeteneğine sahip olmalıyız. Neden mi? Sadece ve sadece varlığımızı sürdürebilmek için. Açıklaması basit ve yeterli olan bu nedenin zor olan yanı bunu uygulamaya koyabilmektir. Her eylemin bir düşünce ile başladığını hatırlarsak, bizler de önce düşünüş şeklimizi varlığımızın özüne ve anlamına odaklı olarak geliştirdiğimizde ve bunu her türlü örgütsel ve kurumsal düzeyde hayata geçirdiğimizde başarabiliriz. Yüzyıllardır süregelen özden uzaklaşarak gittikçe de insana yabancılaşan “eski” düşünüş biçimini bir çırpıda değiştirmek elbette mümkün olmayacaktır. İletişim ve etkileşim yoluyla içselleşebilecek bu anlayış için çaba gösterme isteği ve iradesi ile uzun bir yolculuğa çıkmak en büyük ve ilk adım olacaktır.

5.1.2. Sosyal Varlık Olarak İnsan ve İlişkisel Düzey

Birey olarak insanın fiziksel varlığının devamı ve psikolojik sermayesinin güçlenmesi konusunda anlayışımızı derinleştirebilmek için insanı sosyal bir varlık olarak da şimdiye kadar olan paradigmlar dışında mercek altına almak ve doğal sürecinin temel gereksinimlerinin ne olduğunu anlamaya ihtiyaç vardır. Koronavirüsün insan hücrelerine penetrasyonu ve nüfuz şekliyle insanın düşünüş ve eylem biçimine öze dönük olmayan değerlerin penetrasyonunu karşılaştırırsak eğer, en çok da insan olarak birbirimizle daha çok empati kurmaya, öz-değerlerimizi daha çok paylaşmaya ne kadar çok ihtiyaç duyduğumuzu fark edebiliriz. İnsanoğlu her düzeyde ortak amaç ve birlik bilinci içinde olmak durumundadır ki bunu varlığımızın her yönüyle ve her insanla empati kurarak başlatabiliriz. Bu konular yeni tartışılan konular değildir elbette, ancak gündeme getirilerek bu anlayışın güncel hayatta ve faaliyetlerde, hedeflenen politikaların, alınan kararların aktif olarak uygulanmasında insanı merkeze alan daha derin bir anlayışa olan gereksinim kendini dayatmaktadır. İnsanın öz-varlığına ait olan değerleri canlı hale getirmek ve bu değerleri her boyuttaki ilişkisel seviyelere taşımak, yaşanır kılmak yakıcı bir önem taşımaktadır. Örneğin hırs, öfke, fırsatçılık ve gereğinden fazla tüketim gibi insanın özüne ait olmayan özellikleri törpüleyebilecek ilişki düzlemleri yaratmak için çaba göstermeliyiz. Birlik bilinci felsefesini derinleştirmeli, bütün ilişkilerde bu yönde sinerji oluşturabilmeliyiz. Birlik bilinci felsefesi birey-birey, birey-örgüt, birey-toplum ve hatta ülke-ülke düzeylerinde aktifleşmelidir. Yeryüzünde yaşanan birçok farklı kültür, birlik bilinci felsefesine sahip olan unsurlar taşımaktadır. Bu unsurları dünya çapında insanlığa fayda sağlayacak şekilde bir araya getirecek yeni projeler üretmeliyiz. İnsanın gereksinimleri için üreten ve bu üretim sürecinde de yine insanın ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran bir yaklaşım içinde insanın bekasını sürdürebileceği üretim sistemlerini oluşturmak için çaba göstermeliyiz. Bunları yapamazsak, yine eskisi gibi daha çok üretmek için doğayla olan çelişkimiz artacak, ihtiyaç duymadığımız birçok metayı elde edebilmek için öz-değerlerimizden uzaklaşarak, birlik bilincinden daha da uzaklaşacağız. Doğa-insan ve insan-insan çelişkisini göz ardı ettikçe de yeni krizler dünyanın kapısını çalmaya devam edecektir. Krizlerin gelişini önceden anlamak ve daha gelmeden tedbirli olmak sağduyusunu geliştirmeliyiz. Birlik bilincinin özünde olan kendimizi varlık olarak tanıma, bilme ve bu yönde her düzeyde işbirliği yaratma ve sinerji oluşturma yolunda yürütebilmeliyiz.

Bu noktada, birlik bilincini derinleştirmek bir hülya, romantik bir amaç değil, kendisini tüm dünyanın gündemine dayatan bir zorunluluk olarak görülmelidir.

Bilinen gerçek şu ki herhangi bir ülkenin bir seçimi ve eylemi tüm dünyayı, bütün insanlığı etkilemektedir. Ekonomik büyüme ve kâr odaklı bir sistem değil, insan yaşamı ve ekolojik dengenin sürdürülebilirliği odaklı bir sistemin bütün dinamikleriyle varlığı elzem hale gelmiştir. Birey de, örgüt de toplum da aynı merkezde olmak durumunda ve ekonomik sistemler de bu yönde vizyon ve amaç geliştirmek zaruretindedir. Bir analogi ile açıklayacak olursak, Kovid-19, dünya şeklinde bir yüzeyi, katmanları ve içindeki RNA yazılımıyla ve ilkel savaşlarda çatışanların birbirine attığı okları andıran viral uçlu okçukları ile insan hücresine penetrasyon sağlamasını tasavvur ettiğimizde adeta doğanın kendini insanlara karşı savunması gibi düşünebiliriz. Süreç, doğayı acımasızca dönüştüren biz insanoğlunun kendi hatırlaması gerekenleri bizlere hatırlatmak için bir uyarı adeta. Hatta evrensel yasalarla sosyal kuralların karşı karşıya gelmesi olarak da görülebilir. Nasıl kapalı sistemler yapısındaki entropy nedeniyle bir süre sonra faaliyetini durdurmak zorunda kalıyorsa, bizler de aslında açık bir sistem olan doğayı ve evreni kendi yarattığımız ve özümüze uyumlu olmayan sosyal kurallarla donatarak insanın kendisini yok edebilecek kapalı bir sistem oluşturmuş olmadık mı? İnsan aklını ve bütün varlıklarını artık insanlığın bekâsı için kullanabilmeli, öze uyumlu olmayan her düşünce, tutum ve eylemden varlık olarak kendisini ayırabilmelidir. Şu an gereken toparlanma gücümüzü bu doğrultuda kullanabilmektir ve bunun için günü kurtaran geçici önlemler ileriye dönük yeni paradigmayı yaratabilmek için yeterli olmayacaktır. Bu nedenle örgütsel düzeyden başlayarak devletler ve dünya ekonomileri düzeylerinde de ayırt etme ve karar verme gücümüzü yeni paradigmaya uyumlu bir şekilde geliştirebilmeliyiz. Bu noktada eski paradigmaya ait olan düşünce ve yaklaşımların, yapıların sorgulanması ve yüzleşme cesaretine sahip olunması insanın ve doğanın varlığını sürdürebilmesi için gerekli koşullar arasındadır. Tüm bunları başarabilmek için birlik bilincine derin bir şekilde ulaşmak ve bu bilinçle işbirliği yaratmak geleceğe gerçekçi bir biçimde umutla bakmamızı sağlayabilir.

5.1.3. Örgütler ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) Politikaları

Sosyal sorumluluk kavramı başlangıçta özellikle batıda şirketlerin artan olumsuz etkileri ile toplumsal baskı olarak ortaya çıkmışsa da sonraları şirket marka değerini güçlendirmek, yasal düzenlemelerle uyum içinde olabilmek, global ekonomik düzlemde olabilmek gibi amaçlarla da uygulamaları artmıştır (Göçenoğlu ve Girgin, 2005). Ancak yaşadığımız son süreçler KSS politikalarının da yeniden gözden geçirilmesini güncel hale getirmiş durumdadır. Aslında daha önceleri de bu konuda yazılı tartışmalar olmasına rağmen, verili ekonomik sistemin odağı kapsamında bu tartışmalar genel olarak kağıt üzerinde söylemsel olarak kalmıştır. Covid-19 pandemisi ile KSS politikalarında bu bakış açısının ve süregelen uygulamaların değişmesi gerekliliği tartışmaktan daha ziyade harekete geçilecek şekilde yeni programların oluşturulması, uyum ve değişim süreçlerinin başlatılmasını önermek doğru bir yaklaşım olacaktır. Ekonomik, yasal ve etik boyutları içeren KSS, öncelikle etik boyutu ile gündeme getirilmeli ve bu noktadan yasal ve ekonomik boyutlar her kurumun kendi çerçevesinde revize edilmelidir. Kurumlar, ilkeler ve etik değerler konusunda KSS içeriklerini yenileyerek aktif bir şekilde hayata geçirmelidir. Bu mekanizmanın dünya genelinde ve ulusal düzeyde devlet politikaları ve yasal düzenlemeleri olarak oluşturulması da sürece işlerlik kazandıracaktır. Yaşanan süreçte ise “sorunun çözümü” odaklı hayata geçirilmek üzere yakın ve uzak hedefler belirlenmelidir. Şirketlerin itibarını belirleyen kriterler yeni KSS politikaları bağlamında gözden geçirilmelidir. KSS hedefleri radikal biçimde değişeceği için organizasyonların uygulamaları da bu doğrultuda “proje başarısı”, “şirket-fayda ilişkisi” gibi kavramlardan ziyade insan yaşamının ve ekolojik dengenin sürdürülebilirliği temelinde değişmesi niteliğini merkeze alarak yeni paradigmaya temel bir katkı sunabilir.

5.1.4. Global Ekonomi, Devlet ve Yasal Düzenlemeler

Global ekonominin seyri covid-19 pandemi süreci ile oldukça değişmiştir. Dünya çapında birçok ülkede binlerce sayıda insanın ölümüne yol açan bu süreçte, insanlık sadece yaşam kayıpları, hastalık

ve ölüm korkusu içinde kalmamış aynı zamanda birçok insan işsizleşerek, ekonomik kaygı ile de başbaşa kalmıştır. Ticari faaliyetlerin kısıtlanması ile sayısız şirket ihracatta düşüş yaşamaktadır. Tedarik zinciri operasyonlarında ve finansal piyasalardaki zorluklar, krizin yönetilmesi konusunda arayışlar gündemin sıcak konuları arasındadır. Şimdiden şirketlerin iş planları, kâr düzeyleri, sektör analizleri, risk ve değer analizleri mercek altına alınması önerilen başlıklar arasındadır. Ekonomik ve jeopolitik dengelerin kökten değişimi, ekonomide kalıcı resesyon ise pandemi krizi devam ettiği sürece başlıca öngörüler arasında bulunmaktadır. Sürecin devamında ise dünyayı ekonomik ve sosyal olarak nelerin beklediği bilinmezlik içindedir. Habitatların yeryüzünden silinmesi, küresel ısınma gibi etkenler karşısında yeterli düzeyde sürdürülebilirlik politikaları ve programları geliştirilememiş bir durumdayken covid-19 pandemisi gibi öngörülemeyen etkenlerin de gündeme damgasını vurmasıyla sosyal ve ekonomik süreçler tamamen risk altına girmiştir. Aslında şu anki gündemin geri planında olduğu düşünülse de nükleer silahlanma olgusunun dünya barışını ve insanlığın bekâsını tehdit eden bir dinamik olduğu da tartışılması gereken ayrı bir başlıktır. Covid-19 pandemisinin ortaya çıkması ile birlikte başta Amerika olmak üzere birçok ülke Çin'i hedef göstermekte, sadece salgının yayıldığı yer olarak değil, yayılma sürecinde üstüne düşen sorumluluğu yerine getirmeyerek insan haklarını ihlâl ettiği için Çin'e trilyonlarca dolarlık tazminat davaları açmış durumdadır. Bu durum karşısında, bir taraftan yeni ekonomik ve jeopolitik dengeler kurulmaya çalışılırken, bir taraftan da Çin ile muhtemel çatışma ortamında gerilimin şiddete dönüşmesiyle yeni bir dünya savaşının patlak verebileceği en kötü senaryo olarak düşünülse de olasılık dahilinden çıkarılmamalıdır. Böylesine bir senaryonun dünya sahnesinde reel hale gelmemesi için daha önceki başlıklar altında açıkladığımız *birlik bilinci* anlayışını birey düzeyinden örgüt, devlet ve global düzeylerin her birinde ayrı bir derinlikle geliştirebilmeliyiz. Çin'in insan haklarına ve yasal süreçlere karşı gereken sorumluluğu yerine getirmemesinin ardında yatan felsefe de aslında insanı merkez almayan paradigmanın bir sonucudur. Çin nihai olarak sorumlu tutulsa da genel itibarıyla aslında gelinen nokta paradigmanın çıkmaza girdiğini gösteren bir tablodur. Bu tabloda covid-19 pandemisinin yarattığı milat ile aslında bütün ülkelere ve devletlere hem ulusal hem de uluslararası düzeyde sorumluluk düşmektedir. Bu sorumluluk acil ve ilk olarak pandemiyi yayılma sürecini durdurma ve fiziksel ve psikolojik sağlık boyutunda olmakla birlikte, ekonomik boyutta da istihdamın yeni boyutları konusunda tedbirler alınacak ve yeni yöntemler oluşturulacak şekilde ivedi bir şekilde planlama ve bu planların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bilindiği üzere birçok endüstri özellikle sağlık, eğitim, turizm, hizmet ve taşımacılık gibi endüstriler başta olmak üzere olumsuz yönde etkilenmiş durumdadır. Ayrıca, ekonomisi üretime dayalı olmayan, fast food endüstrisi gibi, hizmet endüstrisi gibi sektörlerin ön planda olduğu ülkelerde bir yandan covid-19 ile yaşam savaşı veren toplum, bir yandan da işsizlik ile karşı karşıya kalmış, korku, endişe ve güvensizlik günden güne katlanarak artmıştır. Dolayısıyla, başta tarım ve gıdaya dayalı üretim, eskisinden daha büyük bir önemle gündeme gelmek durumundadır. Hükümetlerin sağlık harcamalarına ayırdıkları bütçede artış olması kaçınılmazdır. Hatta bu durum uzun vadeli bir tasarıyı gerektirmektedir. Covid-19 ile baş gösteren sağlık sorunlarına çözüm arayışlarında, sağlık ile ilgili buluşlar ve teknolojik gelişmelere duyulan acil ihtiyaçlardan dolayı, sağlık teknolojisindeki ekipman üretimleri, ar-ge çalışmaları hız kazanmak durumundadır. Ayrıca, eğitim başta olmak üzere, iletişime ihtiyaç duyulan bütün sektörlerde dijital ağların gerekliliğinden dolayı, dijitalleşmenin önemi hızla artmıştır. Dijital ağların kullanılmasındaki bu yükseliş, pandemiyi yarattığı belirsizlik devam ettiği sürece devam edecektir.

Çin'in üretimine dayalı bir ekonomik sistem dünya genelinde bir alarm yarattığı için, üretim mekan ve mekanizmalarında farklılıklara yol açacaktır. Asya kökenli üretim merkezlerinden farklı bölgelere kayma ya da ulusal üretim ekonomisine dönüş ve üretimde dijitalleşmenin endüstri4 ün kapılarının açılmasını hızlandırabilir. Ayrıca dijitalleşmenin artmasıyla birlikte örgütsel ve teknolojik iletişimin niteliğinin geliştirilebilmesi için IoT (nesneleri interneti) yine önemini artıran unsurlardan biri olacaktır. Bu durum siber bilgi ve denetim yönünde etkin bir uygulama aracı olma özelliği ile de gündemde olabilir.

Sürdürülebilirlik konusunda ise küresel ve ulusal düzeylerde koordineli evrensel politika ve stratejilerin hayata geçirilmesi vazgeçilmezdir. İklim ve doğanın korunması, küresel ısınmanın artmasına karşı radikal önlemler alınması, insan yaşamının en temel unsuru olan sağlık koşullarının garanti edilmesi eksensel kırılma noktalarıdır. Bu başlıklar altında geri dönülmez ve dünya çapında uygulanan sürdürülebilirlik projelerinin dünya devletleri ve örgütleri nezdinde hayata geçirilmesi kaçınılmazdır. Teknolojinin özel şirketlerin daha fazla kâr elde etme odağında kullanılması konusunda

da radikal bir değişime ihtiyaç vardır. Teknolojinin üretimi, faydası ve kullanımı “her şey insan için” şiarı ile yeniden gözden geçirilmelidir. Üretilen her değer, hayata geçirilen her proje, yaptığımız her eylem, ancak insanlığın ayakta kalması perspektifi taşıdığında inovatif değer taşıyabilir. Kısır döngüyü devam ettiren, emeğin sömürsüne dayalı, işsizliği ve açlığı ordular halinde çoğaltan, halkın fiziksel ve psikolojik sağlığını, sosyal iletişimini riske sokan bütün unsurlar artık insanlıkla birlikte kendisini de yok etmeye mahkum olacaktır. Tıpkı covid-19 un hayvandan insana geçişte kendisini yok etmemek için mutasyona uğraması gibi dünyada var olan sosyal ve ekonomik sistem de kendini dönüştürmek zorunda olan bir paradigmaya sahiptir. Radikal inovasyon ise bu paradigmayı değiştirebilme konusunda rol oynamak durumundadır. Teknoloji yoğun şirketlerin Ar-Ge harcamalarının ve aldıkları patentlerin insan sağlığı ve üretkenlik artışı gibi ekonomik gelişmenin temellerine ne denli katkı yaptıkları daha fazla sorgulanması muhtemeldir. Küresel ilaç şirketlerinin toplumsal faydayı ana motivasyonlarından çıkarmaksızın, ticari piyasalarda yer almaları gereklidir. Neoliberalist ve global ekonomi ve yarattığı kültür illüzyona dayalı bir algı yarattığından, insan için fayda unsurunda zihinler karışmış durumdadır. İnsanlar tüketim alışkanlıklarını, çalışanlar emek ve zamanlarını, kurumlar ar-ge harcamalarını insana dönük fayda ve verim odağından uzaklaştırmış durumdadır. Dolayısıyla, kaynakların kullanımı ve inovasyon girişimlerinin de odak değiştirmek durumundadır. Özellikle acil sağlık sorunları, küresel ısınma, ekolojik denge, çevre ve hava kirliliği gibi acil ve eksensel sorunları çözebilmek için yapılması gereken girişimlerin güncel konuların odağında olmalıdır.

Devletlere düşen sorumluluk ise başta sağlık olmak üzere, ulusal ve uluslararası ekonomik dengeyi kurmada hem yurt içinde hem de global olarak paydaşlarla işbirliği içinde olmak ve “birlik bilinci” içinde yeni plan ve projeler üreterek hayata geçirmektir. Özellikle ulusal ekonomilerde üretime dayalı sektörlerin geliştirilmesi uzun vadede devlet ve toplum için etkin bir konum kazandıracaktır. Bu nedenle devlet kapasitesini artırma çabaları ve beşeri sermayeyi destekleyici çalışmalar önem arz etmektedir.

5.1.5. Sürecin Etkileri Hakkında Mülâkat

Yaşanan sürecin değerlendirilmesini zenginleştirmek bakımından alanında uzman bir akademisyen ile tek soruluk bir mülâkat yaptık. Mülâkat sırasında Yönetim ve Organizasyon alanından Prof. Dr. Murat Kasımoğlu’na yaşanan süreci genel olarak özellikle makro düzeyde nasıl değerlendirdiğini sorduk. Kendisinin sorumuza yanıtı aşağıda tam olarak mevcuttur:

“Yeni bir meydan okuma ile karşı karşıyayız! Covid-19 dünyanın sosyal-ekonomik ve siyasal ritüellerini bir gecede değiştirdi. Artık hiçbir şey bundan üç ay önceki gibi olmayacak. Bu süreç şirketlerin yönetim sistemlerinde köklü bir değişim ve yapılanmanın da tetikleyici unsuru oldu! Dünyada bu tür bir salgının ilk öncülleri aslında EBOLA, SARS, HIV gibi virüsler ile verilmişti. Ancak hiç kimse buradaki gelişmeleri ve süreçleri dikkate almadı. Yaklaşık 10.000 kişinin öldüğü EBOLA virüsü ile ilgili gerekli dersler alınmadı. Dünya bugünlere hazırlanmadı. Ders çıkarılmış olsaydı sanırım bugünkü tehdidi daha hızlı bertaraf etme şansı olurdu.

Yeni bir yapı geliştirdi ve bizlerde “yeni düzenin düzenine” alışmak için tutum ve davranışlarımızı değiştirmek zorundayız. Asla ve asla bu süreçte kaybetmememiz gereken en önemli özelliğimiz cesaret! Cesaretle yapacağımız yeni girişimler ve çözümler bizi bambaşka bir sürece hazırlayacaktır. Ayakta kalmak ve rekabet etmek için de başka bir şansımız yok!

Bu süreçte bütün ülkelerin yeni tehdit ve risklere karşı, kendilerini korumak için gerekli altyapı ve örgütlenmelere yatırım yapması gerekiyor. Ortaya çıkacak her türlü virüs ve bio-tehdide karşı gerekli insan kaynağı, teknoloji, dijitalleşme (AI) yatırımlarını yaparak hazır olmaları büyük önem taşıyor. Hazırlıksız yakalanmanın ekonomik, sosyal ve yapısal birçok maliyetinin olduğuna hep birlikte şahit olduk. Sonrasında geleceğe daha doğru bir strateji ile hazırlanmamız gerekiyor!

Küresel salgının makro-mezo-mikro düzeyde çok büyük etkilerinin olacağı tahmin edilmektedir. Özellikle makro düzeyde devletlerin ekonomik, sosyal ve teknolojik alanlarda büyük sorunlar ile mücadele edeceği bir dönem başlıyor. Bu süreçlere de özellikle güçlü, çevik ve stratejiye sahip olan devletler daha güçlü gireceklerdir. Diğer türlü büyük bir kaos sarmalının içine girmek hiç de zor olmayacak. Bireyler için büyük bir değişim süreci başlıyor. İş hayatı daha dinamik ve çok yönlü olarak bireylerin kariyer yaşamını kökten etkilemektedir. Bu süreçlere karşı esnek tutum ve davranışlara sahip

çalışanlar gelecekte çok daha fazla tercih edilecektir. Bireylerden çok daha fazla kavramsal becerilerin beklendiği daha karmaşık bir sürece girilmektedir. Bu nedenle olay ve olgulara analitik bakmak artık teorik konuşmaların ötesine geçmektedir. Tehditler ve ulusal güvenlik açısından yeni bir süreç başladı. Birçok açıdan daha fazla ve kontrolü zor olan tehditler dönemi başladı. Çatışmaların yüksek olduğu küresel dünyadan göç, belirsiz saldırıların yoğun bir şekilde yaşanacağı güvenlik risklerinin çok yüksek olduğu bir döneme giriliyor. Tehdit çeşitleri de derinleşerek biyolojik, siber, AI (yapay zekâ) gibi alanlarda insanları, kurumları ve devletleri yoğun bir şekilde tehdit edecek yeni alanlar hızla gelişeceklerdir.

Küresel alanda kontrol ve kaynakların yönetimi için ülkeler farklı ülkeleri sermaye ile kontrol altına almaya çalışacaklar. Küresel orijinli yüksek sermaye akışı olacağı tahmin edilmektedir. Özellikle doğal kaynaklara, sağlık ve gıda gibi alanlarda küresel yatırımlarda büyük artış beklenmektedir. Ülkelerin bu süreçte mevcut kaynaklarının kontrolü ve üretimini elde tutmaları aynı zamanda güvenlik problemi olarak görülecektir. Pazarlar ve piyasa ilişkileri yapısal olarak değişecek. Yerel pazarların üretim ve tüketimdeki etkisi devam etmekle beraber bölgesel düzeyde üretim ve değer zincirleri oluşturacak. Böylece coğrafi yakınlık kritik bir öneme sahip olacaktır. Aynı coğrafi alanda olan ülkeler stratejik ve organik işbirlikleri geliştireceklerdir. Bölgesel dağıtım, lojistik ve üretim merkezleri tek pazara bağlı olmanın risklerini ortadan kaldırmak için önemli bir yatırım alanı olacaktır. Sonuçta covid-19 birçok alanda zorunlu değişimi tetiklemiştir. Bu dışsal tehdit küresel düzeyde yeni bir oyun kurmanın gerekli ve zorunlu olduğunu ortaya koymuştur. Bu süreçte devletler, şirketler ve STK'lar artık geleceğe çok farklı şekilde bakacaktır. Bu çerçevede bilimin, stratejik bilginin ve ileri düzey uzmanlığı gerekli olduğu alanlar çok önemli hale gelecektir. Bu konuda birikimi ve altyapısı olan kurumlar süreçlerdeki tehditleri çok daha kolay ve hızlı bir şekilde çözüme olanağına sahip olacaklardır. Yeni gelecek geldi! Hazır olanların riskleri daha az, olmayanların ise daha çok! Her yapının hazz oranını yukarı çeken “yeni gelecek” hızlı ve etkili şekilde ansızın geldi! Artık yeni, normal ve denge hangi noktalarda oluşacak hep birlikte süreçleri izleyerek göreceğiz. Kuşkusuz bu süreç küresel alanda yeni liderlikler için de kapı aralayacaktır. Artık dünyanın geleceğine dijital doğumlu şirketler ve dijitaler yön verecektir...” Bu kısmen nitel yöntem özelliği taşıyan bölümü özetleyen ve bu bölümün analizi sayılabilecek Tablo 1 Prof. Dr. Murat Kasımoğlu'nun süreç hakkındaki değerlendirmeleri perspektifinde ele alınarak düzenlenmiştir.

Tablo 1: Küresel Salgının Yapısal Etkileri: Stratejik Bir Analiz

6. TÜRKİYE’NİN PANDEMİ SÜRECİNDEKİ DURUMU

Dünya genelinde yaşanan bu dramdan ülkemiz de fiziksel sağlık ve kayıplar, sosyal korku ve izolasyon, eğitim, ekonomik koşullar bakımında olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Ancak dünya geneli ve yakınında bulunan Avrupa ülkeleri ve ABD ile karşılaştığımızda pandemi süreci ülkemizde de patlak verdiğinde Türkiye acil olarak önlemlerin alınmasında dünya çapında birinci sırada yer almaktadır. ABD başta olmak üzere birçok Avrupa ülkeleri Covid-19 tedavisi aşamasında solunum cihazı yetersizliği yaşamaktayken biz ülke olarak beşeri sermayemizle ve işbirliği gücümüzle yerli solunum cihazı üretimine geçmiş bulunmaktayız. ABD ve Avrupa ülkelerinden Türkiye’ye solunum cihazı siparişleri de gelmektedir. Bunun yanı sıra, covid-19 hastalarının tedavisi sürecinde gelişmiş sayılan ülkeler bilgisayarlı tomografi cihazı konusunda yetersizlik yaşarken, Türkiye bu konuda da üstünlük taşımaktadır. ABD, Almanya’ya sevk edilen maskelere, Fransa ise İtalya ve İspanya’ya sevk edilen maskelere el koyarak ülkeler arasında maske krizleri yaşanmıştır. Fransa sağlık ürünleri ihracatını yasaklarken, Türkiye, sağlık bakanlığı, cumhurbaşkanlığı, Dış İşleri Bakanlığı gibi devlet kurumları aracılığıyla en az 40 ülkeye maske, biyolojik tehlike tulumu, tek kullanımlık koruyucu kıyafet, önlük, koruyucu gözlük, eldiven, antiseptik ve covid-19 test kiti olarak tıbbi ekipman yardımı yapmıştır. Bu ülkeler arasında İngiltere, İtalya, İspanya, Gazze, Romanya, Endonezya, Libya, Kuzey Makedonya, Bosna-Hersek gibi ülkeleri sayabiliriz. Başlangıçta devam eden uluslararası seyahatler nedeniyle covid-19 salgınının ülkemize de yayılmaya başlamasının ardından, yüksek derecede önlemler alınarak, süreç kısa süre içinde kontrol altına alınmaya başlanmıştır. Bu önlemlerin arasında başlıca olarak bütün eğitim ve iş süreçlerinin online sisteme dönüştürülmesi, sağlık çalışanlarınca hastanelerde yoğun şekilde çalışmaların yapılması, halkın sokağa çıkmaması ve şehirlerarası yolculuklar konusunda önlemler alınmasından bahsedebiliriz. Pandemi karşısında daha detaylı tedbirler alınabilmesi için yüksek kapasiteli İstanbul’un Başakşehir, İktelli ve Göztepe bölgelerinde üç ayrı hastane kuruluş çalışmaları hızla ilerlemekte, Başakşehir hastanesinin 1. Etap açılışı yapılmıştır. Özet olarak, ülke olarak covid-19 pandemisi sürecinde yurt içi ve yurt dışında sağduyulu bir şekilde aldığı önlemler ve çalışmalarla sinerji yaratan bir işbirliği ve güç içinde tutum gösterdik. Bu süreci bir milat olarak düşündüğümüzde, covid-19 pandemisi öncesi ve sonrasındaki paradigmatik değişimin yaşama geçmesi sürecinde de toplumu oluşturan bireylerin, kurum olarak başta devlet, eğitim-öğretim, sağlık ve ekonomi kurumlarının, işletmelerin gerekli sorumluluğu göstermesi ve *birlik bilinci* felsefesiyle davranış ve tutum içinde olması gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bütün dünyanın gündeminde beklenmedik bir şekilde yaşanan covid-19 pandemisi tüm insanlığa acı vermiştir. Ölüm kalım meselesi her ülkenin kapısını çalmış, her insanın yüreğini acıtmıştır. Yaşadığımız sorun ortakken çözümü de ortak bir şekilde bulunacaktır. Her sorun aslında kendi çözümleriyle birlikte gelmektedir. Topyekûn yaşanan bu sorun aslında yeni bir başlangıç da ifade etmekte, değişimin alarmını vermektedir. Bu başlangıç zihinsel uyanış olarak son yüzyılın adeta bir rönesansı gibidir. Bu defa zihinlerde elzem olan değişim alarmı insanlığın bekası için yeniden uyanmamız için zilleri çalmaktadır. Aklın eski bilgiyle işleyişini serbest bırakıp *birlik bilinci* felsefesiyle yeni paradigmatı önce zihinlerimizde başlatıp, daha sonra da her düzeyde eyleme dökebilmeliyiz. Böylesine paradigmatik bir dönüşüm yoğun çaba ve cesaret gerektirmektedir. Dünyaca yeni gözlüklerimizi giyindiğimizde, kâr amacını insana ve üretime hizmet edecek şekilde ikinci plana almak, *birlik bilincine* zarar veren her tür çıkar kavgasına son vermek, ya da hep birlikte insan yaşamını toplu bir şekilde bekleyen sonun senaryosunu birlikte seyretmek ana tema olabilir. Bunun için de en önce her tür hırs, öfke, özgürlük sınırlarını aşan her tür bakış açısı, tutum ve eylemden uzak bir içeriğe sahip ekonomi ve yönetim sistemini oluşturmak olmazsa olmaz bir noktadadır. Artık insan hakları kavramından bahsederken konuşma, haberleşme vb gibi seviyelerden çok daha derin bir içeriği acil olarak güncel tartışmanın da ötesinde bu konuda radikal kararlar alma ve hızla uygulama noktasına gelinmiştir. Yapılan tercihler hızla sonuçlarını da insanoğlunun ayakta kalması ya da varlığını yitirmesi olarak radikal bir şekilde gözler önüne serilebilir. İnsanların ve toplumun bilgi ve toprak, gıda, sağlık gibi temel unsurlar çerçevesinde odaklanarak bireysel ve sosyal fayda unsuru temel alınarak üretim, iletişim

ve etkileşim içinde olmaları gerekmektedir. Kurumların KSS politikalarının yeni paradigmaya uyumlu bir şekilde içerik ve işlerlik kazanması süreçte etkili olabilecek unsurlardan biridir.

Ülkeler kaynaklarını ve ekonomik sistemlerini bu yeni paradigmanın esaslarına uyumlu bir biçimde düzenleyebilmelidir. Oluşan tehdit ve risklerin azaltılabilmesi için ortak kararlar alınmalı ve uygulanmalıdır. Devletler yaşanabilecek kaoslara karşı bir taraftan hazırlıklı olmakla birlikte, dış ve iç unsurları *birlik bilinci* felsefesiyle ele almalıdır. Bu felsefe her düzeyde ve karşılıklı olarak ele alınmalıdır. Bir yandan ulusal üretim ekonomilerinin önemi artarken, diğer yandan tek bir pazara bağlı kalmamak adına bölgesel olarak üretim ve tedarik zincirleri oluşabilir. Bu nedenle coğrafi konumun önemi artacağından Türkiye'nin jeopolitik konumunu da hesaba katarsak, Türkiye'nin global ekonomideki öneminin artacağını söyleyebiliriz.

Tüm bu nedenlerle tek bir kelime ile ifade etmek istenirse, yaşadığımız dönem bir MİLAT'tır. Hatta bu milat bahsettiğimiz paradigma değişiminin öncelikle dünyaya ve insana bakış açımızda ve bu nitelikle ekonomik, politik ve sosyal olarak her alanda, her boyutta yeni paradigmanın nüfuz etmesi gereken şimdiye kadarki insanlık tarihinin en önemli miladıdır. Bu miladın adına "birlik bilincini yaşama geçirme miladı" diyebiliriz. Özümüze bakmadıkça, orijinal değerlerine ışık tutmadıkça, insanın temelde ne olduğunu ve nasıl canlı tutmamız gerektiğini bilmedikçe ve bunun için yeni yöntemler üretmedikçe bu yeni miladın da sonu gelebilir ki bu da insan soyu olarak varlığımız ya da yokluğumuz anlamını taşıyabilir. Bu nedenle, sağlık, psikoloji, yönetim, ekonomi gibi bütün disiplinlerde bu çalışmaların yapılması ve faaliyet alanlarında uygulanması gerekiyor. İnsan ve toplum her zaman sosyal bilimler için laboratuvar olmuştur, şimdi de olacaktır, fakat yeni paradigmanın, birlik bilincinin yaşama geçirilmesi temelinde. Aynı şekilde fen ve mühendislik bilimleri alanlarında, sağlık ve teknoloji başta olmak üzere miladın gereklerine uygun fonksiyonel çalışmaların hız kazanması acil olarak gündeme taşınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Charlton, C. L. vd. (2018-12-19), Practical Guidance for Clinical Microbiology Laboratories: Viruses Causing Acute Respiratory Tract Infections. *Clinical Microbiology Reviews*. 32 (1). [Doi:10.1128/CMR.00042-18](https://doi.org/10.1128/CMR.00042-18).
- Corman, V.M, Muth D, Niemeyer D ve Drosten, C. (2018), Hosts and Sources of Endemic Human Coronaviruses. *Advances in Virus Research.*, 100: 163–88. [doi:10.1016/bs.aivir.2018.01.001](https://doi.org/10.1016/bs.aivir.2018.01.001).
- Eschner K (2020-01-28). We're Still Not Sure Where The COVID-19 Really Came From. *Popular Science*, January, 28,2020.
- Fauci, A. S., Lane, H. C., ve Redfield, R. R. (2020), Covid-19-Navigating the Uncharted. *The New England Journal of Medicine*, 10.1056/NEJMe2002387.
- Geller, C., Varbanov, M. ve Duval, R.E. (2012). Human Coronaviruses: Insights into Environmental Resistance and Its Influence on the Development of New Antiseptic Strategies. *Viruses* 4(11): 3044–3068. doi: [10.3390/v4113044](https://doi.org/10.3390/v4113044).
- Gentile, I., ve Abenavoli, L. (2020), COVID-19: Perspectives on the Potential Novel Global Threat. *Reviews on Recent Clinical Trials*, 15(2): 1-13.
- Goldsmith, C.S. vd. (2004), Ultrastructural Characterization of SARS Coronavirus. 10(2):320-326. *Emerging Infectious Diseases*. <https://dx.doi.org/10.3201/eid1002.030913>.
- Göçenoğlu, C. ve Girgin, K. Z. (2005), Kurumsal Yönetişimin Türkiye'deki Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamalarına Olan Etkileri. *IV. Orta Anadolu İşletmecilik Kongresi, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi*, 4, Ankara 2005.
- Hui, D. S. vd., (2020), The continuing 2019-nCoV epidemic threat of novel coronaviruses to global health—The latest 2019 novel coronavirus outbreak in Wuhan, China. *International Journal of Infectious Diseases*. 91: 264–66. [doi:10.1016/j.ijid.2020.01.009](https://doi.org/10.1016/j.ijid.2020.01.009).
- Hunt, V. (2000), Bioscalar Energy: The Healing Power. www.bioenergyfields.org.
- Kahn, J.S. ve McIntosh, K. (2005), History and recent advances in coronavirus discovery. *The Pediatric Infectious Disease Journal*. 24 (11Suppl) doi: [10.1097/01.inf.0000188166.17324.60](https://doi.org/10.1097/01.inf.0000188166.17324.60).
- Karaaslan, V. (2016), Vücudun Elektromanyetik Kodları, Endokrin ve Çakra İlişkisi. *TMMOB EMO Ankara Şubesi Haber Bülteni 2016/5*.
- Kuhn, T. S. (1970), *The Structure of Scientific Revolutions*, 2nd Edition, Enlarged, Chicago: The University of Chicago Press.
- Lowry, H. (2003), Pushing The Stone Uphill: The Impact Of Bubonic Plague On Ottoman Urban Society In The Fifteenth And Sixteenth Centuries, *Osmanlı Araştırmaları*, XVIII, 2003.
- Luthans, F. vd. (2007), *Psychological Capital*, Oxford: Oxford University Press.
- Luthans, F. vd. (2006), Psychological Capital Development: Toward A Micro-İntervention. *Journal of Organizational Behaviour*, 27: 387-393. doi: 10.1002/job.373.
- Luthans, F. vd. (2004), Positive Psychological Capital: Beyond Human and Social Capital. *Business Horizons*, 47(1): 45-50.
- Monto, A. S. vd. (2020), Coronavirus Occurrence and Transmission Over 8 Years İn The HIVE Cohort of Households in Michigan, *The Journal of Infectious Diseases:jiaa 161*. [doi:10.1093/infdis/jiaa161](https://doi.org/10.1093/infdis/jiaa161).
- Neuman B. W. vd., (2011), A Structural Analysis of M protein in Coronavirus Assembly And Morphology. *Journal of Structural Biology*, 174 (1): 11–22. [doi:10.1016/j.jsb.2010.11.021](https://doi.org/10.1016/j.jsb.2010.11.021).

Covid-19: Kaçınılmaz Değişim Alarmı! Ya İnsan Ya Da İnsan, Genç, C., Akyürek, S. S.

Wang C vd. (2020), A Novel Coronavirus Outbreak Of Global Health Concern, *Lancet*, 395 (10223): 470–473. [doi:10.1016/S0140-6736\(20\)30185-9](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30185-9).

Zhu, Na vd. (2020), A Novel Coronavirus from Patients with Pneumonia in China, *The New England Journal of Medicine*, 382 (8): 727–733. [doi:10.1056/NEJMoa2001017](https://doi.org/10.1056/NEJMoa2001017).